

ФІНАНСОВЕ ПРАВО

ПАЛАМАРЧУК Д. В.,
аспірант кафедри податкового права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 347.73

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.30>

**ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ОПОДАТКУВАННЯ КОРИСТУВАННЯ НАДРАМИ, ПОВ'ЯЗАНОГО
З РОЗРОБЛЕННЯМ РОДОВИЩ КОРИСНИХ КОПАЛИН**

У статті здійснено аналіз зарубіжного досвіду нормативно-правового регулювання оподаткування користування надрами, що стосується розвідки, розробки та видобутку корисних копалин. Дослідження охоплює податкові моделі таких країн, як Китай, США, Канада, Індія, Німеччина, Франція та Італія, з акцентом на структурні особливості роялті, адміністративний рівень фіскального регулювання та ступінь гнучкості податкових механізмів. Запропоновано нову типологію моделей оподаткування надрокористування, що включає чотири основні критерії: форму роялті (фіксована, адвалорна, комбінована), рівень адміністрування (централізована, децентралізована, багаторівнева), ступінь гнучкості (стабільна, адаптивна, варіативна) та характер фіскального навантаження (пряма чи непряма модель).

Особливу увагу приділено вивченню впливу фіскальної політики на інвестиційну привабливість видобувного сектору, ефективність перерозподілу рентного доходу та здатність податкової системи адаптуватися до економічних змін. Наведено приклади системних рішень у сфері роялті (Китай, Канада), багаторівневого оподаткування (США, Канада) та стабільного непрямого навантаження (ЄС). Обґрунтовано, що ефективна податкова модель у сфері надрокористування повинна забезпечувати баланс між стабільністю податкових правил, екологічною відповідальністю, справедливим розподілом ресурсної ренти та стимулюванням інновацій.

Наукова новизна роботи полягає в розробці узагальненої класифікації фіскальних моделей надрокористування, придатної для адаптації в умовах українського законодавства. Отримані результати можуть бути використані для вдосконалення вітчизняної фіскальної політики в галузі, зокрема під час розробки нормативних актів, спрямованих на модернізацію системи роялті, підвищення прозорості та ефективності адміністрування податків у сфері видобутку корисних копалин.

Ключові слова: надрокористування, податок на ресурси, фіскальна політика, податко-правове регулювання, міжнародний досвід, оподаткування, розробка родовищ корисних копалин, роялті.

Palamarchuk D. V. Foreign experience of legal regulation of subsoil use taxation related to the development of mineral deposits

The article analyzes international experience in the legal regulation of taxation related to subsoil use for the purposes of exploration, development, and extraction of mineral resources. The study covers tax models of countries such as China, the United States,

Canada, India, Germany, France, and Italy, with a focus on the structural characteristics of royalty systems, the administrative level of fiscal regulation, and the flexibility of tax mechanisms. A new typology of subsoil taxation models is proposed, based on four key criteria: the form of royalty (fixed, ad valorem, combined), the level of administration (centralized, decentralized, multilevel), the degree of flexibility (stable, adaptive, variable), and the nature of fiscal burden (direct or indirect model).

Particular attention is given to the impact of fiscal policy on the investment attractiveness of the extractive sector, the effectiveness of rent redistribution, and the ability of the tax system to adapt to economic changes. The study provides examples of systemic solutions in royalty regimes (China, Canada), multilevel taxation (USA, Canada), and stable indirect fiscal models (EU). It is argued that an effective tax model for subsoil use should ensure a balance between tax rule stability, environmental responsibility, equitable distribution of resource rent, and the stimulation of innovation.

The scientific novelty of the paper lies in the development of a generalized classification of fiscal models of subsoil use, suitable for adaptation within the framework of Ukrainian legislation. The results obtained can be used to improve national fiscal policy in this domain, particularly in the development of regulatory acts aimed at modernizing the royalty system, enhancing transparency, and increasing the efficiency of tax administration in the field of mineral extraction.

Key words: *subsoil use, resource tax, fiscal policy, tax-law regulation, international experience, taxation, mineral deposit development, royalty.*

Вступ. У сучасних умовах сталого розвитку держав особливого значення набуває ефективне регулювання надрокористування, яке водночас забезпечує раціональне використання природних ресурсів і належні надходження до бюджетів усіх рівнів. Податкове навантаження у сфері видобування корисних копалин має бути збалансованим, прозорим і стимулюючим – з урахуванням як інтересів держави, так і інвестиційної привабливості галузі. Саме тому питання формування оптимальної моделі оподаткування надрокористування є не лише предметом теоретичних розвідок, а й ключовим елементом державної фінансової політики.

Упродовж останніх десятиліть зарубіжні країни виробили різні підходи до правового оформлення фінансових механізмів у сфері надрокористування. При цьому спостерігається розмаїття форм роялті, рівнів адміністрування, ступеня гнучкості системи та характеру податкового навантаження. Проте у вітчизняній науковій літературі бракує системного класифікаційного аналізу цих моделей за чіткими ознаками, що не дозволяє ефективно адаптувати зарубіжний досвід до українських реалій. Саме ця проблема й зумовлює необхідність дослідження, представленого в цій статті.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення класифікації зарубіжних моделей оподаткування надрокористування за структурною формою роялті, адміністративним рівнем, ступенем гнучкості та характером податкової моделі, а також формулювання рекомендацій для розробки української моделі з урахуванням найкращих практик.

Результати дослідження. У сучасному світі країни впроваджують різноманітні податкові системи для регулювання надрокористування, виходячи зі структури власної економіки, рівня централізації управління та фінансових пріоритетів. У даній статті здійснено класифікацію моделей оподаткування надрокористування за такими критеріями:

1) **структурна форма роялті** (обов'язковий платіж за право на видобуток корисних копалин, що виступає формою компенсації державі за використання надр) – **фіксована** (у вигляді сталої суми за одиницю ресурсу), **адвалорна** (у відсотках від ринкової вартості видобутих ресурсів), **комбінована** (поєднання фіксованої ставки та частки від доходу), **непередбачена/відсутня** (у випадку, коли роялті не застосовуються або замінені іншими платежами);

2) **адміністративний рівень – централізована** (встановлюється та адмініструється на національному рівні), **децентралізована** (визначається регіонами або штатами), **багато-рівнева** (поєднує фіскальні повноваження декількох рівнів влади – національного, регіонального, місцевого);

3) **ступінь гнучкості – адаптивна** (здатна змінюватися відповідно до типу ресурсу, обсягів видобутку чи стану родовищ), **стабільна** (із фіксованими правилами та ставками, які змінюються рідко), **варіативна** (нормативна фрагментація за юрисдикціями без централізованого коригування).

4) **Тип податкової моделі (характер оподаткування) – пряма модель** (фіскальне навантаження переважно через прибуткові податки, без специфічних рентних або роялті платежів) – **непряма модель** (переважання ПДВ, акцизів, податків на споживання; роялті або відсутні, або не основний інструмент)

Китай.

Китай запровадив комплексну правову систему оподаткування підприємств, що займаються розвідкою та видобутком корисних копалин. Основним нормативним актом є Закон про податок на ресурси, який набув чинності 1 вересня 2020 року [1]. Згідно з цим законом, податкові ставки встановлюються на основі валового продажу видобутих ресурсів. Наприклад, для сирої нафти та природного газу ставка становить 6%, а для золота – 2–6%. Законодавство Китаю забезпечує прив'язку платежів до фактичної виручки.

Крім того, чинний «Механізм 2023» встановлює двокомпонентну модель роялті: фіксований платіж і відсоткова частка від доходу. Це поєднання дозволяє адаптувати податкове навантаження залежно від виду ресурсу, обсягів видобутку й економічної доцільності. Також передбачено податкові пільги для стимулювання розробки майже виснажених родовищ, видобутку супутніх і низькоякісних мінералів. Закон про мінеральні ресурси КНР вимагає платної передачі прав на видобуток, дозволяючи водночас надання знижок або звільнення від платежів у виняткових випадках [1].

Китайську модель можна класифікувати наступним чином: За структурою роялті вона є комбінованою, оскільки поєднує елементи фіксованої ставки та відсотка від доходу. За адміністративним рівнем модель є централізованою, адже всі ключові параметри визначаються на рівні центральної влади. За ступенем гнучкості вона є адаптивною, що підтверджується наявністю змінних ставок, пільг і винятків залежно від типу ресурсу чи родовища. За характером податкової моделі Китай реалізує пряму модель, оскільки податкове навантаження формується переважно через роялті та ресурсні платежі, без акценту на непрямі податки.

США.

У Сполучених Штатах Америки на федеральному рівні не існує спеціальних податків, що застосовуються виключно до видобутку мінеральних ресурсів. Гірничодобувні компанії підпадають під дію загальних податків – на прибуток, заробітну плату, майно, користування тощо [3]. Федеральна система оподаткування є універсальною та не виокремлює надрокористування як окремий податковий режим.

Водночас на федеральних землях роялті сплачуються лише за видобуток паливних ресурсів. У більшості штатів додатково діє податок на видобуток (*severance tax*), який встановлюється на рівні окремих юрисдикцій та компенсує вилучення природних ресурсів. Податкове навантаження варіюється залежно від штату, як і наявність або відсутність роялті. Такий підхід свідчить про відсутність єдиного підходу до фіскального регулювання у видобувній галузі.

У податковій системі США домінують прямі податки, зокрема податки на доходи фізичних та юридичних осіб. На федеральному рівні не застосовується податок на додану вартість, хоча у більшості штатів діють податки з продажів. У поєднанні з множинним рівнем адміністрування це створює складне й фрагментоване податкове середовище.

Отже, модель США можна класифікувати наступним чином: За структурною формою роялті вона є переважно фіксованою, оскільки більшість штатів використовують стабільні ставки на одиницю видобутку або обсяг. За адміністративним рівнем це типова

децентралізована система: податкові рішення щодо надкористування здебільшого приймаються на рівні штатів, а не федерального уряду. За ступенем гнучкості модель є варіативною, адже кожен штат може самостійно змінювати ставки, правила та навіть структуру податкових інструментів. За характером податкової моделі США застосовують пряму модель, оскільки основне фіскальне навантаження припадає на прибуткове оподаткування, а роялті – обмежене та специфічне за галузями (переважно енергетика).

Індія.

Оподаткування видобутку корисних копалин в Індії регулюється Законом про гірничу справу 1957 року. Відповідно до нього, роялті стягується за всі видобуті ресурси незалежно від їхнього призначення або вартості [6]. Центральний уряд встановлює фіксовані ставки роялті, які є обов'язковими для виконання на всій території країни. У разі порушень передбачено жорсткі санкції, а несплата роялті може бути визнана податковим боргом.

Разом з тим, Верховний Суд Індії підтвердив право урядів штатів запроваджувати окремі податки на мінеральні права у разі, якщо такі не суперечать законодавству центральної влади. Це відкриває простір для податкової автономії на субнаціональному рівні, зокрема в частині встановлення додаткових зборів або регіональних платежів за користування надрами [5].

Система роялті в Індії є стабільною, проте допускає певну регіональну варіативність. Податкове адміністрування суворо централізоване, хоча фіскальні повноваження на рівні штатів у частині супутнього регулювання визнаються конституційно.

Таким чином, модель Індії можна охарактеризувати так: За структурною формою роялті – це фіксована система, в якій ставки визначаються як фіксовані платежі за одиницю ресурсу. За адміністративним рівнем – централізовано-децентралізована, оскільки основні параметри визначає центр, але частину податкових повноважень делеговано штатам. За ступенем гнучкості – система є стабільною, адже ставки та підхід до оподаткування змінюються рідко й зазвичай не залежать від типу родовища. За характером податкової моделі – пряма, оскільки основне фіскальне навантаження забезпечується через роялті та прямі податки, без істотної ролі ПДВ або акцизів.

Канада.

У Канаді система оподаткування надкористування є складною та ієрархічною. Податкові зобов'язання видобувних компаній формуються на трьох рівнях: федеральному, провінційному/територіальному та муніципальному. На федеральному рівні діє загальний корпоративний податок. Провінції встановлюють власні податки на видобуток та роялті, враховуючи економічну ситуацію, тип мінералів, витрати на розвідку та переробку. Муніципалітети можуть стягувати місцеві збори, що формують третій рівень податкового навантаження [4].

Провінційні роялті в Канаді зазвичай мають прогресивний або змішаний характер, залежать від прибутковості, амортизації активів та глибини переробки. Це стимулює розвиток внутрішнього виробничого циклу та модернізацію підприємств. Деякі провінції надають пільги для нових чи високоризикових проєктів. Одночасне існування прямих (прибуткових) і непрямих (податок з продажу, акцизи) податків створює багатокомпонентну модель оподаткування, де фіскальне навантаження розподіляється між усіма рівнями влади [4].

Хоча Канада не має єдиного національного закону про роялті, практика показує, що провінції застосовують поєднання фіксованих ставок і частки від доходу, що змінюється залежно від рентабельності проєкту [4].

Отже, канадську модель можна класифікувати наступним чином: За структурною формою роялті – це комбінована модель, яка поєднує фіксовані платежі та відсоткову частку залежно від прибутку або цін. За адміністративним рівнем – багаторівнева, оскільки фіскальні повноваження розподілені між федеральною, провінційною та муніципальною владою. За ступенем гнучкості – адаптивна, завдяки варіативним підходам до ставок, пільг та залежності від економічних факторів. За характером податкової моделі – змішана, оскільки фіскальне навантаження формується як за рахунок прямих, так і непрямих податків.

Європейський Союз (Німеччина, Франція, Італія).**Німеччина.**

Податкова система Німеччини є однією з найбільш стабільних у Європейському Союзі. Прибуткові податки мають прогресивну ставку: для фізичних осіб – від 19% до 53%, а для юридичних осіб – до 45% від прибутку [4]. Більшість податкових надходжень акумулюється у федеральному бюджеті, що забезпечує контрольоване та прогнозоване фінансування публічних потреб.

У сфері надрокористування спеціальні роялті не застосовуються. Видобуток корисних копалин оподатковується за загальними правилами корпоративного та земельного оподаткування. Видобувна діяльність підпадає під дію загального господарського, екологічного та інфраструктурного регулювання. У деяких випадках підприємства можуть сплачувати адміністративні збори за користування надрами, але вони не є класичними фіскальними роялті.

Податкова система Німеччини також вирізняється акцентом на соціальні платежі, що є вагомою складовою загального податкового навантаження. Водночас правила оподаткування є уніфікованими, а зміни в податковій політиці відбуваються повільно та на рівні федерального законодавства.

Отже, модель Німеччини можна класифікувати наступним чином: За структурною формою роялті – відсутня/не застосовується, оскільки роялті як спеціальний платіж за видобуток корисних копалин не передбачено. За адміністративним рівнем – централізована, оскільки основні фіскальні повноваження та контроль за розподілом надходжень зосереджено на федеральному рівні. За ступенем гнучкості – стабільна, оскільки система ґрунтується на чітко визначених ставках і уніфікованих правилах. За характером податкової моделі – непрямі, оскільки значну частину доходів бюджету формують соціальні внески, ПДВ та інші непрямі податки.

Франція.

Французька податкова система характеризується високим рівнем фіскального навантаження, значною частиною якого є непрямі податки. Одним із основних джерел надходжень є податок на додану вартість (ПДВ), який становить близько 20% і є головним інструментом наповнення державного бюджету. Крім ПДВ, значну частину податкових надходжень забезпечують соціальні внески, акцизи та місцеві податки на майно та прибуток [4].

У сфері надрокористування Франція не застосовує окремих роялті за видобуток мінеральних ресурсів. Видобуток регулюється в межах загального податкового режиму, а спеціальні платежі або дозволи на користування надрами мають скоріше адміністративний, ніж фіскальний характер[4].

Незважаючи на децентралізовану адміністративну структуру країни, система оподаткування у сфері надрокористування залишається централізованою, оскільки фіскальні правила та ставки встановлюються на національному рівні та є уніфікованими по всій території Франції. Податкова політика країни є стабільною, із прогнозованими механізмами адміністрування та повільною динамікою змін.

Отже, модель Франції можна класифікувати наступним чином: За структурною формою роялті – відсутня/не застосовується, оскільки видобуток регулюється загальними податковими нормами без запровадження спеціальних фіскальних платежів. За адміністративним рівнем – централізована, оскільки основні податкові правила і ставки формуються на національному рівні. За ступенем гнучкості – стабільна, оскільки податкова політика змінюється поступово, із дотриманням принципу правової визначеності. За характером податкової моделі – непрямі, оскільки основне навантаження зосереджено на ПДВ, акцизах та соціальних внесках.

Італія.

Італійська податкова система вирізняється складною структурою з численними видами податків на різних рівнях управління. Частка податкових надходжень у ВВП Італії є однією з найвищих у Європі, при цьому значну роль відіграють як прямі (податок на прибуток, доходи фізичних осіб), так і непрямі податки (ПДВ, акцизи). Муніципалітети та

регіони мають певні повноваження в оподаткуванні, зокрема щодо встановлення місцевих податків, однак базові ставки визначаються на національному рівні [4].

У сфері надкористування спеціальні роялті як єдина система компенсації за користування надрами не є загальноприйнятою. Водночас компанії, що здійснюють видобуток, підпадають під дію загального режиму корпоративного, майнового та екологічного оподаткування. Деякі регіони можуть запроваджувати додаткові збори, пов'язані з експлуатацією природних ресурсів, однак вони не мають уніфікованого характеру [4].

Італія також вирізняється схильністю до податкової гнучкості на місцях: місцеві органи влади можуть адаптувати податкові режими до соціально-економічної ситуації, що створює різномірне фіскальне середовище. Водночас фіскальні правила на центральному рівні залишаються відносно стабільними, що забезпечує загальну передбачуваність системи [4].

Таким чином, модель Італії можна класифікувати наступним чином: За структурною формою роялті – комбінована/неуніфікована, оскільки окремі регіони можуть запроваджувати платежі, пов'язані з надкористуванням, але єдиної централізованої моделі роялті не існує. За адміністративним рівнем – багаторівнева, оскільки податки справляються на державному, регіональному та муніципальному рівнях. За ступенем гнучкості – адаптивна, з огляду на можливість регіонального коригування податкової політики відповідно до локальних потреб. За характером податкової моделі – комбінована, оскільки значну роль відіграють як прямі, так і непрямі податки, із розподілом між державою та місцевими органами влади.

Податкові системи країн Європейського Союзу, зокрема Німеччини, Франції та Італії, демонструють високий рівень фіскального навантаження, що пов'язане з потребами соціального забезпечення та централізованим контролем за розподілом бюджетних ресурсів. Німеччина та Франція характеризуються централізованими, стабільними податковими моделями з переважанням непрямих податків і уніфікованими ставками на національному рівні. Італія ж поєднує централізовану фіскальну політику з регіональними елементами гнучкості, що дозволяє класифікувати її систему як багаторівневу та адаптивну.

Висновки.

На основі проведеного порівняльного аналізу моделей оподаткування надкористування у зарубіжних країнах можна дійти висновку, що жодна з них не є універсальною або повністю придатною для прямого запозичення в українських умовах. Разом з тим, окремі елементи цих систем мають значну прикладну цінність і можуть бути інтегровані до національної податкової моделі за умови їх відповідного адаптування. У цьому контексті доцільним вбачається застосування комбінованого підходу, за якого кожен ключовий компонент податкового механізму – форма роялті, адміністративна структура, ступінь гнучкості та характер податкового навантаження – обирається з найкращих практик різних держав, виходячи з принципу функціональної доцільності.

За структурною формою роялті доцільним є орієнтування на комбіновану модель, яка поєднує фіксовану ставку за одиницю видобутку та відсоткову частку від доходу. Такий підхід, успішно застосовуваний у Китаї, Канаді та Італії, дозволяє враховувати платоспроможність підприємств, підвищувати фіскальну ефективність у періоди зростання цін і водночас забезпечувати сталі надходження у бюджет. В умовах України, де родовища мають різну рентабельність, а ціни на ресурси коливаються, така модель дозволяє знизити ризики надмірного податкового тиску на низькодохідні видобувні об'єкти.

За адміністративним рівнем найдоцільнішою видається багаторівнева структура на зразок канадської чи італійської, яка передбачає розподіл податкових повноважень між державою, регіонами та місцевими громадами. Це узгоджується з курсом України на децентралізацію та дозволяє забезпечити справедливий розподіл ресурсної ренти, підвищити прозорість управління та зміцнити фінансову самостійність територіальних громад. Участь місцевого рівня у розпорядженні часткою надходжень може слугувати додатковим стимулом до легалізації видобутку та екологічного контролю.

Щодо **гнучкості податкової системи**, доцільним є впровадження адаптивної моделі з елементами стимулювання інвестицій у складні, виснажені або супутні родовища, подібно до досвіду Китаю й Канади. В українських умовах, коли частина родовищ вимагає залучення технологій глибокої переробки та інвестування в геологорозвідку, такі інструменти можуть стати критично важливими для збереження ресурсного потенціалу держави.

Щодо **характеру податкової моделі**, оптимальним є запровадження змішаного підходу, що включає як прямі, так і непрямі податки, подібно до систем Італії та Канади. Це дозволить не лише збалансувати бюджетну стабільність за рахунок стійких джерел (ПДВ, акцизи), а й забезпечити справедливе оподаткування діяльності надрокористувачів у періоди зростання прибутковості.

Таким чином, оптимальна модель оподаткування надрокористування для України має бути гібридною – тобто поєднувати структурні елементи різних зарубіжних систем, з урахуванням українських соціально-економічних реалій, адміністративної реформи та потреб сталого розвитку. В основі такої моделі має лежати наступна структура: комбінована форма роялті, багаторівнева адміністративна система, адаптивний механізм пільг і стимулів, а також змішане фіскальне навантаження. Її реалізація може не лише покращити фіскальну ефективність і привабливість надрокористування, а й посилити соціальну відповідальність бізнесу, сприяти детінізації галузі та екологічній рівновазі. Це – стратегічний напрям реформування, що забезпечить інтеграцію України у коло економічно розвинених країн із сучасною ресурсною політикою.

Список використаних джерел:

1. Legal Framework for Mineral Resources. Ministry of Ecology and Environment of the People's Republic of China. URL: https://english.mee.gov.cn/Resources/laws/envir_elatedlaws/200710/t20071009_109919.shtml (дата звернення: 01.06.2025).
2. Lei, R., & Xu, H. Mining Laws and Regulations China 2024. International Comparative Legal Guides. URL: <https://iclg.com/practice-areas/mining-laws-and-regulations/china> (дата звернення: 01.06.2025).
3. Strong, S., & Chou, C. Mining Laws and Regulations USA 2024. International Comparative Legal Guides. URL: <https://iclg.com/practice-areas/mining-laws-and-regulations/usa> (дата звернення: 01.06.2025).
4. Ломака Є.А. Дослідження існуючих систем оподаткування в країнах з розвинутою економікою. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики. 2019. № 1 (28). С. 294–302. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2019-1-14>.
5. Ghosh, S. Rethinking Royalty Regimes for Extractives: Towards Progressive and Equitable Fiscal Frameworks. SSRN Electronic Journal. 2024. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4914720 (дата звернення: 01.06.2025).
6. Mines and Minerals (Development and Regulation) Act, 1957. Government of India. URL: <https://www.indiacode.nic.in/bitstream/123456789/1421/3/A1957-67.pdf> (дата звернення: 01.06.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025

